

2000'den Günümüze Ekslibris Sanatında Portre Kullanımlı Çözümlerlerin İncelenmesi

Yrd. Doç. N. Irmak Akçadoğan
Doğuş Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi
Grafik Tasarım Böl. Öğr. Üyesi
nakcadogan@dogus.edu.tr

Makalenin tamamı
10 Ocak 2018'de kabul edildi

Özet

Ekslibris örnekleri geçmişten günümüze işlevi ve sanatsal yapısını oluşturan öğeler bağlamında incelendiğinde, portre ile çözümlerlerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Portre kullanımı, kimlik ve özneli yansıtma gayesinde en kolay yaklaşım gibi görülse de, ifade ve arka plandaki içsel derinliğin doldurulabilmesinin kolay olmadığı bir yöntemdir.

Bu çalışmada, 2000'lerden sonra Türkiye'de ve dünyada yaygınlaşan uluslararası ekslibris etkinliklerine ait veriler ve çeşitli müzelerin ekslibris koleksiyonlarında yer alan eserler incelenerek ülkelere göre portre kullanımlı çözümlerlerin teknolojik ve biçimsel farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ekslibris, Portre, Sanat, Grafik Sanatlar

Görsel 1: Albrecht Durer, 1524, Royal Collection, Gravür, 11,4 x 8,0 cm, 1524 (Kaynak: Royal Collection Trust/Her Majesty Queen Elizabeth II 2017)

Ekslibris kitapların iç kısmına yapıştırılarak kitap sahibinin ya da kütüphanesinin kimliğini ifade eden sanatsal yorumla üretilmiş baskı resim ürünleridir. Kitap boyutları gözetilerek hazırlandıklarından küçük boyutludurlar. Kişisel kitaplıklardan ya da kütüphanelerden ödünç alınan kitapların sahibine geri dönmesi için hatırlatma işlevine sahip bu sanatsal yaratılar, ekslibrisi tasarlayan sanatçının özgün ve yaratıcı anlatım dili ve teknik yaklaşımı ile kitabın sahibini tanıtır (Pektaş, 2017, s.11).

Ekslibrisin tarihçesi incelendiğinde, araştırmacılar tarafından Britanya Müzesi'nin koleksiyonunda yer alan M.Ö. 1400 yılından Firavun Amenophis III kütüphanesine ait olduklarını belirtmek üzere papirüs rulolarını koruyan ahşap sandıklara ilişitirildiği tahmin edilen mavi sırlı küçük seramik plakanın ilk ve en eski ekslibris örneği olarak kabul edildiği görülmektedir. Bugünkü anlamı ve işlevine uygun olarak, ahşap baskı tekniği kullanılarak üretilmiş ilk ekslibris örneklerine ise 500 yıl önce 1470-1480 yıllarında Almanya'da rastlanmaktadır (Pektaş, 2017, s.13).

Matbaanın icadı ve kitapların çoğaltılabilir olması sonucunda gelişen Ekslibris sanatı, 16. yüzyılda önemli değer kazanarak talep görmüştür. Döneminin sanatsal üsluplarını tüm incelikleri ile barındıran bu nadide eserler, çoğunlukla ünlü avukatlar, yazarlar, devlet adamları, bilim adamları, doktorlar ve kütüphaneler için saygın özgün baskı sanatçıları tarafından tasarlanmışlardır.

16. yüzyıldan itibaren portre kullanımındaki ustalık ile dönemin önde gelen sanatçılarından Albrecht Durer tarafından Willibald Pirckheimer için gravür tekniği kullanılarak 1524 yılında üretilmiş olan Ekslibris eseri dikkat çekicidir (Pektaş, 2017, s.16). Figürün anlatımında ifade, büyük ustalık gerektirecek şekilde titizlikle verilmiştir. Sanatçı, Rönesans döneminin Alman hümanist yazar ve avukatı Willibald Pirckheimer'ı, gözlerindeki bakışın doğallığını, üzerinde yer alan giysinin detayları ve ışık etkisi ile ustalıkla resimlemiştir. (Bkz. Görsel 1).

Portre kullanımı ile 17. yüzyıl Alman gravür sanatçısı Lucas Kilian'ın (1579-1637) eseri de Barok döneminin tüm ihtişamı ile karşımıza çıkar. Avukat Balthasar Pettenbeck için Lucas Kilian tarafından 1627 yılında, 16,6 x 12,3 cm boyutlarında tasarlanmış olan eserin merkezinde yer alan portre oldukça detaylı olarak resmedilmiştir. Eserde simetrik olarak dönemin bezemeci tavrı ile eklektik yapıda sembolik anlatımlar yer almaktadır. Eşsiz ve göz kamaştırıcı bir ustalık ile detaylandırılan heykel çizimleri, soyluluk armaları koyu-açık dengesiyle vurgulanmıştır. Ekslibrislerin işlevselliğini sağlayan en önemli öge olan yazı da büyük bir titizlik ile kusursuz olarak esere dahil edilmiştir. (Bkz. Görsel 2).

Görsel 2: Balthasar Pettenbeck için Lucas Kilian tarafından 1627 yılında tasarlanmış, 16,6 x 12,3 cm, 1627, (Kaynak: The Ex-Libris Collection of the Ducal Library At Wolfenbüttel, London)

Görsel 3: Roman Nikolaevich Sustov tarafından Aquatinta ve asitle yedirme tekniği ile, 12,8 x 11,9 cm, Beyaz Rusya, 2009 (Kaynak: Frederikshavn Sanat Müzesi Koleksiyonu)

Ekslibris sanatı 19. yüzyılın sonlarına doğru sadece kitabın mülkiyetini belirleyici bağlamında anlandırılmaktan çıkarak bir koleksiyon eseri olarak değer kazanmaya başlamıştır. Konular ve anlatım üslupları çeşitlenmiş, ihtişam göstergeleri sembolik ifadeler yerini doğal içerikli anlatımlara bırakmıştır. *“Artık sadece kitaplara yapıştırmak düşüncesiyle yapılmayıp, biriktirme ve değiştirme objeleri olarak da kullanılmaya başlanan ekslibrisler, kitaba özgü bir işaret olmaktan çıkıp, özgün bir grafik çalışma olarak da bağımsızlaşmıştır”* (Pektaş, 2017, s.19).

20. yüzyıla gelindiğinde ise çok çeşitli dernekler, uluslararası kongreler, yarışmalar ve sergilerle dünya çapında gelişimini sürdürerek özgün baskı sanatçıları arasında paylaşılmasının da etkisi ile her geçen gün genişleyerek günümüze dek devam etmiştir.

2000’den günümüze ekslibris sanatında portre kullanımlı çözümlerinin araştırılması kapsamında Frederikshavn Sanat Müzesi Ekslibris Koleksiyonları verimli bir kaynak oluşturur. Hartvig Thomsen, Jensen Tusch, Johny Køhler, Klaus Rödel, P. Th. Albrechtsen, Wolfram Körner Koleksiyonlarını da içerisinde barındıran 1700’lerden günümüze toplam 450.000 adet esere yer veren dijital ekslibris müzesi (<http://art-exlibris.net>) taranmıştır. Müze koleksiyonunda, 2000-2017 tarih aralığındaki dönemde, portre kullanımlı çözümlerlerden oluşan toplam 346 eserin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu eserler, ülkeler bazında incelendiğinde ayırt edici farklılıklar dikkat çekici olmuştur. Eserleri oluşturan görsel öğeler, teknik yetkinlik ve özgün sanatsal anlatım dili göz önünde bulundurularak, 16 eser detaylarıyla incelenmek üzere seçilmiştir.

Gravür tekniğinde büyük bir yetkinlikle Beyaz Rusya sanatçıları bu alanda öne çıkmaktadırlar. İnce detaylarla bezenmiş portreler fantastik yaratıklar ile birleştirilerek yorumlanmış, leke değerleri güçlü yapıtlardır. Sonsuz bir fantezi dünyası, gerçeküstü destansı bir anlatım, yazı öğeleri ile mükemmel bir uyum içerisinde tasarlanmıştır. Portrelerde ifadeler, gizemli etkileycilikte ve derinliklidir. (Bkz. Görsel 3-4).

Günümüz İtalyan sanatçıları arasında da çukur baskı tekniklerinin oldukça yaygın ve ustaca kullanıldığı gözlemlenmektedir. Asitle yedirme tekniğindeki ustalıkla portre kullanımındaki özgün anlatım diline ulaşmış bir sanatçı da İtalyan Luigi Casalino’dur. Gerçeküstü öğeleri barındıran eserleri oldukça detaylıdır. Eserlerindeki portrelerde karakteristik ifadeler bazen heykelimsi sertlikte ise de eserin bütününe yayılmış hassas ve zarafet ile işlenmiş anlatım dengeyi sağlamaktadır. Açık koyu dengesine her zaman önem verdiği ve mitolojik temalardan yararlandığı gözlemlenmektedir. (Bkz. Görsel 6-7).

Görsel 4: Jurij Jakovenko, 13 x 12,3 cm, Beyaz Rusya, 2010 (Kaynak: Frederikshavn Sanat Müzesi Koleksiyonu)

Görsel 5: Pietro Paolo Tarasco, asitle yedirme tekniği ile, İtalya, 2000, (Kaynak: Frederikshavn Sanat Müzesi Koleksiyonu)

Bir başka günümüz İtalyan özgün baskı sanatçısı Erica Forneris'in, çalışmalarında asitle yedirme tekniğini gerçekçi fotoğrafik anlatımlı portreler oluşturmak için kusursuz bir şekilde kullandığı görülmektedir. Gündelik hayattan alınmış karelerden esinlenilmiş ve doğal güneş ışığının etkisi gerçekçi bir dil ile vurgulanmıştır.

Pietro Paolo Tarasco da bir başka asitle yedirme tekniğini büyük bir ustalıkla kullanan İtalyan özgün baskı sanatçılarından. Eserlerinin çoğunda ağaç ögesi, heykelimsi bir yapı ile yer almaktadır. Ekslibrislerinde yer alan formlar grafiksel bir anlatımla işlenmiştir. (Bkz. Görsel 5).

Günümüz İtalyan özgün baskı sanatçılarından portre kullanımlı ekslibrisleri ile öne çıkan Ivo Mosele ise mezotint tekniği ile ürettiği gravürlerinde gerçekçi bir anlatım tarzı kullanmıştır. Mezotint tekniğinin olanaklarını profesyonelce kullanan sanatçı ışık gölge oyunları ile fotoğrafik etkili eserler oluşturmuştur. (Bkz. Görsel 8).

Günümüz İtalyan Ekslibris sanatçılarından büyük bir kısmının asitle yedirme, mezotint, kuru kazıma, akvatinta gibi geleneksel gravür tekniklerini tercih ettikleri ve bu tekniklerde özgün anlatım dilleri geliştirdikleri görülmektedir. Portre kullanımlı çözümlenmeleri ile İtalyan ekslibris sanatında önemli bir yere sahip günümüz sanatçılarından Maria Maddalena Tuccelli ve Paolo Rovegno da öne çıkan isimlerdendir.

2000 sonrası dönemde, Ukraynalı özgün baskı sanatçılarından Oleg Denisenko'nun eserleri incelendiğinde, geleneksel çukur baskı

Görsel 6: Luigi Casalino tarafından asitle yedirme tekniği, 17,4 x 12,6 cm, İtalya, 2005 (Kaynak: Frederikshavn Sanat Müzesi Koleksiyonu)

Görsel 7: Luigi Casalino, asitle yedirme tekniği ile, 19,1 x 13,7 cm, İtalya, 2005 (Kaynak: Frederikshavn Sanat Müzesi Koleksiyonu)

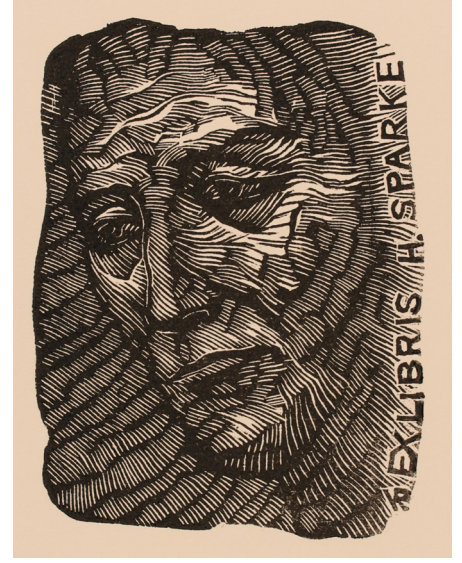
Görsel 8: Ivo Mosele, Mezotint Tekniği ile, İtalya, 2009 (Kaynak: Frederikshavn Sanat Müzesi Koleksiyonu)

Görsel 9: Rumen Netschev, karışık baskı tekniği ile, Bulgaristan, 2002 (Kaynak: Hacettepe Üniversitesi / AED (2003) 1. Exlibris Yarışması Sergi Kataloğu, Ankara)

Görsel 10: Oleg Denisenko, mezotint, asitle yedirme, kuru kazıma tekniği ile, Ukrayna, 2002 (Kaynak: Frederikshavn Sanat Müzesi Klaus Rödel Koleksiyonu)

Görsel 11: Ruslan Vigovsky, Ağaç Oyma Baskı Tekniği ile, Ukrayna, 2002 (Kaynak: Frederikshavn Sanat Müzesi Koleksiyonu)

tekniklerini esprili anlatım diliyle bir arada kullandığı görülür. Karakterize edilmiş portreler sanatçının eşsiz fantezi dünyası ile biçimlendirilerek zenginleştirilmiştir. (Bkz. Görsel 10).

Ukraynalı sanatçıların eserlerinde de gerçeküstü ve fantastik öğeler önemli bir yer tutar. Portre kullanımında özgün bir dil ile karakterize figürlerin grafik anlatımlar ile kullanıldığı görülmektedir. 2000 sonrası dönemde, eserler üretmiş Sergei Hrapov, David Bekker, Konstantin Kalynovych, Sergey Kirnitsky çukur baskı tekniklerini kullanmış önemli ekslibris sanatçılarıdır. Ağaç oyma baskı alanında ağırlıklı olarak çalışarak portrelerde eşsiz ifadeler yakalamış olan Ukraynalı bir diğer sanatçı Ruslan Vigovsky'dir. Sanatçının bilgisayarda tasarım tekniğinde (CGD) üretilmiş eserleri de bulunmaktadır. (Bkz. Görsel 11).

Bulgar sanatçıların da grafik sanatlar alanında önemli bir yeri vardır. Eşsiz derinlikli ve özgün eserler, kağıt nautilus kabuğu etkisinde narin ve detaylıdır. Figür ve portre anlatımları sıra dışı ve kendine hastır. 1. Uluslararası Exlibris Yarışması (Ankara, 2003) Birincilik Ödülünü kazanan Julian Dimitrov Jordanov da önemli sanatçılarıdır. Portre kullanımı ile Bulgaristan'dan öne çıkan günümüz özgün baskı sanatçılarından Veselin Damyanov-ves'in eserlerinde asitle yedirme tekniği, linolyum baskı tekniği ve karışık teknik kullanılmıştır. Bir diğer Bulgar sanatçı Rumen Netschev'in eserlerinde de karışık teknik kullandığı görülmektedir. Sanatçı rölyef etkili portre çalışması ile 2003 yılında Ankara'da gerçekleştirilen 1. Uluslararası Exlibris Yarışması Sergisi'ne seçilmiştir. Etkileyici ve gerilimli eserinde, renk seçimi ve negatif-

Görsel 12: Peter Melan tarafından, asitle yedirme ve akvatinta tekniği ile, Çek Cumhuriyeti, 2002 (Kaynak: Hacettepe Üniversitesi / AED (2003) 1. Exlibris Yarışması Sergi Kataloğu, Ankara)

Görsel 13: Natalija Chernetsova, asitle yedirme ve akvatinta tekniği ile, Letonya, 2007 (Kaynak: Frederikshavn Sanat Müzesi Koleksiyonu)

Görsel 14: Lukasz Cywicki, linolyum tekniği ile, Polonya, 2011 (Kaynak: Frederikshavn Sanat Müzesi Koleksiyonu)

pozitif ilişkisi ile anlatım güçlü kılınmıştır. (Bkz. Görsel 9). Portre kullanımına yönelik çalışmalarında asitle yedirme tekniğini kullanan günümüz önemli Bulgar sanatçıları arasında Peter Velikov, Hristo Naidenov ve 2016 yılında genç yaşta yaşamını yitiren Edward Penkov'un yeri büyüktür.

2000 sonrası dönemde, Çek Cumhuriyeti özgün baskı sanatçılarından portre çalışmaları ile öne çıkan Peter Melan (Bkz. Görsel 12), Günter Hujber, Oldrich Kulhánek, Marina Richter, Renata Simlikova ve Jiri Brazda çoğunlukla çukur baskı teknikleri ile eserlerini üretmişlerdir. Bir diğer önemli Çek sanatçı Vladimir Suchanek ise taş baskı tekniğini ustalıkla kullanan sanatçılarından. Kompozisyonlarında leke değeri bakımından öne çıkan portrelerin gözlerinde ifadeler dramatik ve gizemlidir.

2000 sonrası dönemde, Letonya'dan kendine has üslubu ile dikkat çeken Natalija Chernetsova'nın eserleri asitle yedirme ve kuru kazıma teknikleri ile üretilmişlerdir. Sepya tonları ağırlıkta çalışmaların detaylarında birbirinin içerisinde gizlenmiş detaylar ile doğa, figürler, dokular, mimari öğeler büyüleyici bir atmosfer yaratır. Masalsı yorumları oldukça zengin örüntüler barındırır. (Bkz. Görsel 13).

Öncü grafik sanatçıların merkezi Polonya'dan, 2000 sonrası dönemde Arkadius Burda, Lukasz Cywicki (Bkz. Görsel 14), Zbigniew Jozwick ağırlıklı olarak yüksek baskı teknikleri ile güçlü özgün grafik anlatımlı eserler; Ewa Kutylak, Piotr Gojowy ve Hanna T. Glowacka çukur baskı, Wojciech Luczak çukur ve yüksek baskı tekniklerinde, Weroniki Podstawki ise çukur, linolyum ve bilgisayarda tasarım (CGD) tekniklerinde çeşitli eserler üretmişlerdir.

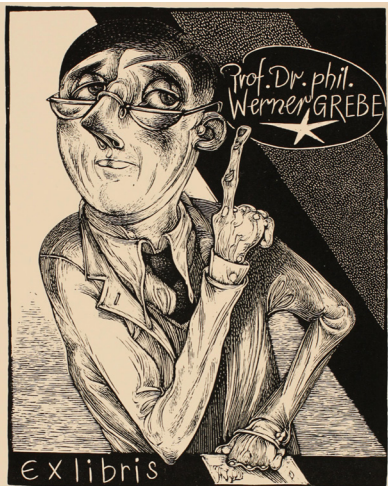

Görsel 15: Irina Yelagina, asitle yedirme tekniği ile, Rusya, 2007 (Kaynak: Frederikshavn Sanat Müzesi Koleksiyonu)

2000 sonrası dönemde, Rusya'dan portre çalışmaları ile dikkat çeken özgün baskı sanatçıları M.M. Vercholantsjew ağaç oyma baskı tekniği, ağaç baskı ve linolyum baskı tekniklerini, Vladimir Zuev asitle yedirme ve mezotint tekniğini kullanmaktadır. Irina Yelagina ise kendine has üslubunu, asitle yedirme tekniğinde oldukça modern ve grafiksel bir dil yakalamıştır. Yer yer tipografik öğeler ile hazırladığı zeminler ile negatif-pozitif etkiler elde etmektedir. Figürlerindeki anlatım detaysız ve sadedir. (Bkz. Görsel 15).

2000 sonrası dönemde, Alman ekslibris sanatçılarının eserleri incelendiğinde teknik çeşitlilik dikkat çekmektedir. Hans-Gerhard Blödorn, Andreas Raub, Norbert Salzwedel asitle yedirme; Olaf Gropp, Kay Voigtman akvatinta ve asitle yedirme; Annette Fritsch transfer taş baskı, linolyum ve karışık teknik; Karl Georg Hirsch (Bkz. Görsel 16) plastik oyma ve yüksek baskı tekniklerini ustaca kullanarak portre çalışmalarında özgün üsluplar yakalamış Alman sanatçılarıdır.

Portre kullanımlı eserleri ile öne çıkan Belçikalı ekslibris sanatçıları arasında Hedvig Pauwels ve Antoon Vermeylen önemlidir. Hedvig Pauwels çoğunlukla asitle yedirme tekniğini, portre detaylarında gerçekçi ifadeler yaratmak için ustaca kullanmıştır. 1943 doğumlu Belçikalı sanatçı Martin R. Baeyens'in eserlerinde ise çok çeşitli baskı teknikleri kullanıldığı görülmektedir. Geleneksel özgün baskı tekniklerinin yanı sıra bilgisayarda tasarım tekniğinde de eserler üreten sanatçının 2000'lerden sonra, yeni teknolojilerin olanakları ile ürettiği bu eserlerde dil bütünlüğü korunmaktadır. (Bkz. Görsel 17). Bugünkü anlamı ile 500 yıllık geçmişe sahip ekslibris sanatının bir bakıma geçmişten günümüze yansımaları niteliğinde karşımıza çıkan eserlerinde modern grafiksel renk planları, yazı öğeleri ve eskitme yüzeyler yer almaktadır.

Görsel 16: Karl Georg Hirsch, plastik oyma yüksek baskı tekniği ile, Almanya, 2000 (Kaynak: Frederikshavn Sanat Müzesi Klaus Rödel Koleksiyonu)

Görsel 17: Martin R. Baeyens, bilgisayarda tasarım tekniği ile, 4,6 x 8,5 cm, Belçika, 2007 (Kaynak: Frederikshavn Sanat Müzesi, Klaus Rödel Koleksiyonu)

Görsel 18: Hasip Pektaş, (Evrensel Ekslibris) bilgisayarında tasarım ve ofset baskı tekniği ile CGD+P7, 9,5 x 7,9 cm, Türkiye, 2002 (Kaynak: Frederikshavn Sanat Müzesi Koleksiyonu)

Türk ekslibris sanatına katkıları ve öncü rolü ile akademisyen Prof. Hasip Pektaş, Türkiye'nin en önde gelen ekslibris sanatçılarından. Bu alana ilgi duyan sayısız öğrenciler yetiştirerek, ulusal ve uluslararası önemli ekslibris etkinliklerine imzasını atarak, Türkiye'de bu sanat dalının duyulmasını ve yaygınlaşmasını sağlarken yeni ekslibris sanatçılarının doğmasında öncü olmuştur. Çok çeşitli geleneksel baskı tekniklerini eserlerinde özgün bir anlatım dili ile kullanmasının yanında, bilgisayarda tasarım (CGD) tekniğinde de gerçekleştirdiği çalışmaları ile dikkat çekmektedir. (Bkz. Görsel 18).

Sanatçıya ait, isim kısmı boş bırakılarak genellikle ofset baskı ve etiket şeklinde tasarlanan ve "evrensel ekslibris" olarak tanımlanan, çok sayıda çoğaltılarak edinen kişinin kendi adını yazarak kullanabileceği eserleri de bulunmaktadır. (Pektaş, 2017, s.47).

2000 sonrası dönem ekslibrislerinde portre çalışmalarına yer vermiş Türk sanatçılar araştırdığında geleneksel özgün baskı tekniklerinin yanı sıra bilgisayarda tasarım (CGD) uygulamalarını tercih eden genç sanatçıların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Türkiye'de Ekslibris sanatının geçmişi çok uzun yıllara dayanmasa da yeni arayışlar ile denemelerini sürdüren büyük bir genç sanatçı topluluğunun varlığından söz etmek mümkündür..

Sonuç

Basılı ekslibrislerin 500 yıllık tarihsel sürecinde, kitabın sanatsal tapusu olma işlevine uygun olarak, eseri meydana getiren öğeler bağlamında, portre ile çözümlenmeler sıklıkla kullanılmıştır. Frederikshavn Sanat Müzesi Ekslibris Koleksiyonu'nda yer alan, 2000 sonrası dönemde, portre kullanımına ağırlık verilerek üretilmiş toplam 346 eserin teknikleri belirlenmiş olanlarının %30'unda asitle yedirme tekniği (C3) (etching), %7 oranında akuatinta tekniği (C5) (aquatint), %6 oranında linolyum baskı tekniği (X3) (linocut), %6 oranında hakkak kalemiyle bakır oyma tekniği (C2) (Burin engraving), %5 oranında bilgisayarda tasarım tekniği (CGD) (computer generated design), %4 oranında mezotint (C7), % 2 oranında kuru kazıma tekniği (C4) (drypoint), % 2 oranında karışık teknik (M.T) (mixed technique), % 2 oranında klişe baskı (P1) (line block), % 1,5 oranında ağaç oyma baskı (X2) (wood engraving), % 1,5 oranında plastik oyma yüksek baskı (X6) (relief printing - other materials), % 0,5 oranında ipek baskı (S1) (silkscreen), % 0,5 oranında ise Fotograf (P8) (original photograph, hologram) tekniğinin kullanıldığı görülmüştür. Günümüzde Avrupalı sanatçılar tarafından geleneksel özgün baskı tekniklerinin yoğunlukla tercih edildiği, ancak Polonya, Belçika, Ukrayna ve Türkiye başta olmak üzere bir çok ülkede de yeni teknolojiler ile araştırmalar yapılarak bilgisayarda tasarım tekniğinde (CGD) eserler üretildiği gözlemlenmiştir. Geçmişten günümüze ulaşmış

bu işlevsel sanat alanında teknikler (çukur baskı, yüksek baskı, yeniden çoğaltma, düz, şablon ve elektronik baskı yöntemleri) sanatçının ifade şeklini güçlendirecek araç konumundadır.

Araştırmadaki eser incelemeleri sonucunda, sanatçıların sanatsal anlatım dillerine uygun ifade yöntemlerini geliştirirken, içinde buldukları kültürel coğrafyadaki çağdaşları ile teknik ve biçim etkisi açısından benzerlikler gösterdikleri gözlemlenmiştir.

Teknolojinin gelişimi, iletişimin dünya genelinde sınırsız bir yapıya kavuşması ve bu sanat dalının uzmanı özgün baskı sanatçılarının özverili çabaları ile paylaşım ortamları hazırlamaları, günümüzde bu sanat dalına olan ilgiyi arttırmakta, yeni ekslibris sanatçılarının doğmasında büyük rol oynamaktadır.

Kaynakça

- FISAE International Federation of Ex-libris Societies. Erişim: 07.12.2017
<http://www.fisae.org/whatareex.html>
- Frederikshavn Sanat Müzesi Koleksiyonu. Erişim: 07.12.2017
<http://art-exlibris.net>
- Hacettepe Üniversitesi / AED. (2003). 1. Exlibris Yarışması Sergi Kat. Ankara Heinemann, Dr. O. Von. (1895). The Ex-Libris Collection of the Ducal Library At Wolfenbüttel. London
- Kırıçoğlu, O.T. (2014). Ekslibrisin Üç Yönü: Bir Sanat Eseri, İşlevsel Bir Nesne, Bir Eğitim Konusu. EX-LIBRIST Uluslararası Ekslibris Dergisi, İED. Erişim: 06.12.2017 <http://exlibrist.net/index.php/exlibrist/article/view/10>
- Pektaş, H. (2017). Ekslibris, İstanbul: İstanbul Ekslibris Derneği Yay., 4. Baskı
- Pektaş, H. (2015). Ekslibris Nedir?, İstanbul Ekslibris Derneği. Erişim: 07.12.2017 <http://www.aed.org.tr/tr/ekslibris/>
- Pektaş, H. (2014). Türkiye’de Ekslibris. EX-LIBRIST Uluslararası Ekslibris Dergisi, İED. Erişim: 08.12.2017 <http://exlibrist.net/index.php/exlibrist/article/view/8>
- Pektaş, H. (2015). Ekslibrisin Tarihi Gelişimi. İstanbul Ekslibris Derneği. Erişim: 07.12.2017 <http://www.aed.org.tr/tr/ekslibris-tarihi/>
- Royal Collection Trust. Published Jun 2011. Erişim: 08.12.2017 <https://www.royalcollection.org.uk/collection/800112/willibald-pirckheimer>

Yardımcı Kaynakça

- <http://www.bookplate.org/>
- <http://www.hasippektas.com/>
- <https://www.exlibris-selc.ch>